

Ca rot Juir?

***Kä kər ba keek nyic ku bīn ke rət
juir tē bīi ē riäk ku kä bē kəc jömic
nē Cass (Kath) ku Clay kountii.***

Dinka

Athör ku apam

<i>Të bin kuony yök</i>	3
Wël ye ke yök in yintanet nyin	4
<i>Cin-thith (CodeRED)</i>	5
<i>Kitap de gär de kɔc kɔr kuony</i>	6
<i>Juir rɔt</i>	7
<i>Kuötë kä kun ke juirë rɔt yic ku täu ë keek të tök</i>	8
<i>Läi bai ku riäk</i>	9
<i>Rëërë yöt</i>	10
Nyisi de kɔc në yön ke riäk ku yöt ke akutnom	11

Riäk juëc lëu bi bën:

<i>Yuil ku mäǟr ë deŋ</i>	12
<i>Yuɔm - kɔr ku yuik de abil ke karaba</i>	13
<i>Atuci dit (kölön)</i>	14
<i>Aruöt ku yuir lo kaikai</i>	15
<i>Tietë rɔt në mac</i>	16
<i>Jälë many de karaba</i>	17
<i>Abor ku aliir nɔŋic jaath</i>	18
<i>Wɛl lëu bi kɔc yök</i>	19
<i>Pialë guup dë juäc</i>	20

Ka bē yīn kuony

Na kər kuony nē thaa de riäk, ke yīn yuöpē telepun de 911. Ke akutnhim cī keek gōör etēnekē, alēu bī yīn kuony nē juiēr bīnke rot juir kēlke riäk bē yīn ka kōc ke pandu riök.

Akut ē Pan de Cass Fargo (Kath Pargo) ye nyin tīt akölke riäk
Cityoffargo.com/emergencies
Telepun: 701-476-4068

Akut ē Pan de Fargo Cass (Pargo Kath) ye nyin tīt ekäke pialē guup
Fargocasspublichealth.com
Telepun: 701-241-1360

Bēny de Bolith nē Cass (Kath) Kounti:
Casscountynd.gov
Telepun: 701-241-5800

Pan de Moorhead (Mooryēt):
Cityofmoorhead.com
Telepun ē kōc ke yīāi de mac:
218-299-5434
Telepun ē bolith: 218-299-5120

Akut ē Pande Clay Kounti ye nyin tīt akölke riäk
Claycountymn.gov
Telepun: 218-299-7357

Akut ē Pan de Moorhead (Mooryēt) ye nyin tīt akölke riäk
Telepun 701-299-5433

Akut ē Pan de Clay Kounti ye nyin tīt ekäke pialē guup
Claycountymn.gov
Telepun: 218-299-5220

Pan de Fargo (Pargo) Ciem:
Westfargo.org
Telepun ē kōc ke yīāi de mac:
701-433-5380
Telepun ē bolith: 701-433-5500

Bēny de Bolith ē Clay Kounti:
Claycountynd.gov
Telepun: 218-299-5151

American Red Kroth:
Redcross.org/local/nd
Telepun: 701-364-1800

Pan de Dilworth:
Dilworthcitymn.com
Telepun ē kōc ke yīāi de mac:
218-287-2313
Telepun ē bolith: 218-287-2666

Na kər yīn ba naḡ nyīc ka tē kər ē randē thiäk kenē yīn bē naḡ nyīc, ke yīn yuöpē ye telepunē:
211 (nē Minnethota ku Dakota Tueḡ)

Pan de Fargo (Pargo):
Cityoffargo.com
Telepun ē kōc ke yīāi de mac:
701-241-1540
Telepun ē bolith: 701-241-1437

“Cōötē ke yīn kēn piny guo wec”
Minnethota ku Dakota Tueḡ:
Yuöpē ye namba ē 811

Akut ē Gēl awuək Telepun:
1-800-222-1222

Thiëi ë wël piny në yintanetic (ka thocol midie)

Tek ë wël piny në thocol midie yic në akölke riäk ayenë kóc juëc dëer ë thaaj kor. Të nœj en riäj cï röt loi, ke akutnhïim ke madiriyai ku Kounti aye thok tuoc biyic në thocol midieken yic ke ye dhöl bï keekke kóc juëc lëk. Kekä cïke gïör piny ëtënekë aye akutnhïim lëu bin ke thok yök tënœj keek ku thocol midieiken:

Akut ë pan de Cass-Fargo (Kath Pargo) ye nyin tit akölke riäk

Facebook: Cass County Emergency Management

Pan de Dilworth

Facebook: City of Dilworth, Minnesota

Twitter: @cityofdilworth

Pan de Fargo (Pargo)

Facebook: City of Fargo

Twitter: @cityoffargo

Pan de Moorhead (Mooryët)

Facebook: City of Moorhead, Minnesota-City Government Page

Twitter: @cityofmoorhead

Pan de Fargo (Pargo) Cism

Facebook: City of West Fargo-Government

Twitter: @CityofWestFargo

Akut ë pan de Clay Kounti ye nyin tit në akölke riäk

Facebook: Clay County Sheriff's Office

Akut ë pan de Clay Kounti ye nyin tit ëkäke pialë guup

Facebook: Clay-Wilkin Partnership 4Health

Akut ë pan de Fargo Cass (Pargo Kath) ye nyin tit ëkäke pialë guup

Facebook: Fargo Cass Public Health

Twitter: @FCPH

CodeRED

CodeRED e dhöl cī juir lëu yenë kəc juēc tuóc thok në telepunic, ka athörë telepunic ku thanduk ë thöön ë komputa yic.

CodeRED ayenë kəc nyiën në ka juïęc cī riäk, kã cīt manë yom dīt göök ka many nyop bai ka abor, tē cenë kocke ater piñ cök, tē cenë awuok lo në aliiric, tē cenë piu yokic, tē cenë wal wël piny, tē nõn en menh cī mäǟr ku jøl ya tē nõn en thoñ kør bē lëk juäc ëbën.

CodeRED alëu benë kəc nyiën ëya tēnõn en yomdit göök, deñdit bē piny boor ka ye abor bē wëër lony nhom ku be baai riök. Ke wëlkë ayekeek yök tēnõn Akut de Ajuier de kãke Aliiric (National Weather Service).

Na ba yī rin gōör ke yīn lōr në webthait www.rrrdc.com/cored ka yuöpë 701-476-4068 pande Cass (Kath) Kounti ku 701-299-5151 pande Clay Kounti. Käkun bake gäär piny (rinku, telepundu ku thandukduun de thöön) abë keek ya löm në akutnhīm ku cölē ke yīn në thaa nõn en kē bē lëk yin kuka cīndē bē looi ëke.

Nyīin ku tiēt

Yoi de yuom-kōr (ka yomdit göök) alëu bē röt loi tē rēer yīn thin. Tē cenë ye luel yaka bē nañ yomdit göök, ke yīn piēñē në radio ku daiē ne telebīthiön ku ba piñ në kē loi röt ka ba lo në webthait de kãke aliiric www.weather.gov.

Daai ë nekã loi röt në yomic ku duk lo cath biyic abac tē cīn en kē thiekic lo kør. Na **nyīinē** yin ya yom atō, keke yom tō dhölic ke lo panduön tō week thīn ku në thadē ke yom acī cop panduön wēnthēr. Tē cenë thok tuoc biyic yanadē ke yom atō, kekaye makēliil ke gël ekã ye kəc nõk luel yī rēerē yöt, yenēke tē pieth bīn thian.

Thairen alëu bē dhiau biyic ke ye dhöl benë kəc nyiën tēnõn en wël cī wël piny, yomdit arētic, abor ka deñdit ku jøl yariëk juïęc kök lëu bīk kəc nõk biyic.

Na dhiau thairen ke yīn lōr yöt ku liep telebīthiön ka radio ku ba piñē kē cī röt loi ku tē bīn röt gēlthīn.

Duñnē gēēi wu nadē keka cīn adierē yom ka deñ bē bēn tē cøkē yīn nhialic ya ñēm ke lo yic calak. Thairen ayeke themic në thaa tōñ akölic në yom-yarba (ka kōlē diak) ë läät tueñ ë pei pande Fargo (Pargo), Dilworth ku Moorhead (Moorÿët). Pande Fargo (Pargo) Ciem e thairen de themic në thaa thiër ku rou në kōl thok ëbën.

Buñë Gäärë Kɔc Kɔr kuɔny

Cass (Kath) Kounti

Akutnhom ye kɔc kuɔny tənɔŋ en riäŋ ci röt ŋou pan de Dakota Tueŋ ku akutnhom de Pëth Liŋ ëya, aye dëptër de rinke kɔc muk ke ye dhol bī keek kɔc ya kuɔny tē ŋou ë riäk röt. Ye Buñë, aye kɔc cī bën tueŋ ajuer looi ëtë bī keek kɔc kuɔny thīn nē riäkic.

Kɔc nɔŋ kã dhal keek ëke guup (cɔr, ŋɔl, miŋ ku amiöl), kɔc cī dhiɔp ku kɔc kɔk tuany lëu bē ke ya ŋëm cī ka lëu kãkenë luoi nē thaa piethë kën, alëu bī naŋ kã nuan keek tē ŋouë riäk röt.

Ke badhelkë, atö kënë kɔc juiëc kɔk kɔr kuɔny. Të cīn rinku, runku ka thanduk duun de thöön gãm ke akutnhimkë, keka bī muk apieth; acīkeek bē tek kenë kɔc kɔk ka akutnhim kɔk. Na kɔr ba kã juiec nyic nē ye ajuerë ka tē kɔr yīn ba yī rin göör, ke yīn yuöpë akutnhom de **Pëth Liŋ nē telepunden 211 ka lɔr nē webthait den yic nē nd.gov/ndsnr/**

Clay (Klay) Kounti

Rinku, runku ku thanduŋduunë thöön cake gaam tē gëërë yī rin, ayeke gël ë lööŋ cī akuma ke tãu man yeke cɔl – “Health Portability and Accountability Act”. Kekã kuun cake gamkë abenëke yīn ya lëk nē kɔc ke akutë pialë guop ku kɔc ye kɔc kuɔny pand de Klay Kounti tē nɔŋ en riäŋ bō ka riäŋ loi röt.

Kɔc niɔp aye:

Kɔc cī nīm loth, kɔc ye piɔth lo gäyään, ka kɔc cī duany

Kɔc niɔp ku kɔc cī dhiɔp

Kɔc cīn bei

Kɔc ye thoŋë Dengelith ke nuan

Kɔc pīir ë wël ke akim ka wël kec.

Mīith kor arëtic

Kɔc ye röt yök keke cī lëu bī kãke kunyë röt yök; ka nuen yök bīkeek kekäkë yöök, ayeke yöök ya gëtkë we rin wenë akut ë kãke pialë guop pande Klay Kounti. Yuöpë keek nē **218-299-5220**.

Juir röt ku detic apieth

Të juirë kóc röt, të juirë bëi röt ku të juirë kóc ke dukën röt, në riänj bë röt tēm, kekäken aci riäk arëtic kuke kóc nən yäantöök alik kuka lëu bī panden yīk në thaa cekic. Kuen ye buñë ba riänjë röt dac looi në Kountī ke Cass (Kath) ku Clay (Klay). Ye juirdunë apieth be yic nañ:

Dhöl bī yin kat – thuur të cenë yöndu ka dukandu ku lóc thook ke rou në yötic kedhia.

Të bik week we nhīm kuöt – lóc të bik kóc ke nhīm ló kuöt ke mec ke pandu ka dukandu; matë jö ku buröoi në ajuiric.

Lëek bī week röt lëk në kölä riäk – kóc ke pandu ka kóc luui kenë yin alëu bik mec tëtö yin thīn në thaa looië riäk röt. Apieth ba nañ ajuir në lëek bī yin keek lëk thok. Kuany ran tō në gen dë yic ke ye ran bī thok ya tuoc biyic. Them arëtic bë ran ëbën nañ rinke kóc kedhia, ku telepunken ku thanduñë thöön de email.

yoc yincuoran - yoc yincuoran bë yöndu col tənən en këriäke ku yincuoran bë wëu ke akim ya kan piny ku jöl ya yincuoran bë kocku lök kuony tənən en kë nek yin. Kuen löñ ke yincuoran ba nyic apieth ke yin cī yincuoran pieth lóc.

Kóc ye köre kuony – të kor yin kuony ka të korë ran thiäk ke yin kuony në akölke riäk, ke them ba juir ba nañ akutnom ë kóc ke bai löñduön, kóc kar kenë yī, mëth ka kóc luië week keek ë tök; kóc lëu bī kuony gam të ñuë riäk röt, ku gëtë rinken piny në Buñë Gäärë Kóc Kor kuony (ñem apam 6)

Caathë ku war në ruön ëbën – caathë ku war ka gut kë cī riäkë konhë mac yic, töny ë tuucë piu, adhuöm ye piu wetwei, ku maruou ye aliir geric. Ye yekënë loi ë ruön thok ëbën. Car ajuidun de gëlë röt në akölke riäk ba nyic cīkë nadë ke rin ku telepun ke kocku ku jöl ya dhöl ke kat adhiac keke pieth. Car kākunke cake kuötic bī yin ke röt kuony në akölke riäk ku ba nyic cī kë nadë keka dhiac keke pieth.

Kuotë kākunke juiērë röt në riāṅ lēu bē röt ḡu

Riāk alēu bē bēn në tha kor ke cīn cīit cenke kōc nyiēn. Kuotë kakun bī yīn kuony nē akōl benē riāk ke röt tēm.

Kā lēu ba ket kuōtic:

wal ku adit ke peth aid bi week ke röt kuony, ku jōl ya mac de karaba lēu benē tenki aliir tāu cōk thīn nē tha cenē mac jal bai ēbēn.

- Radio ye camē bētērith, matāriya ku muk bētērith kōc ēya.
- Mīrth cīkeek tāu nē kothic, ku adit yenē koth liep nhīm
- Piu cīkeek tāu nē gutic (ran tōk akōr bē naṅ jolon tōḡē piu benke piir nē nīn ke-diāk).
- Alāth ke yuir nōḡic but ke cok, alāth dhīl nyīn ku gēḡḡē nom.
- Alāth thith ka alāth nōḡ cīt dēēp
- NOAA radio ye ciel nē tān tō aliir.

NOAA radio ye ciel nē tān tō aliir e kōc nyiēn riēkdit ye röt ḡol ke pēc ka ḡol kōc keek, cīt mande abor, many rokiē ku wēl ye kōc ḡok cī wēl piny.

Them ba naṅ kākunke kunyē röt nē turumbildu yic, nē riāndun wēric yic ku nē turumbiil yenēke lō buur.

- Wal ē piōkē mac
- abil ē yenē turumbil yiēnic mac ku yuīn yenē turumbil thel.
- adit ye piny nyooth (tueṅ, cān, cam ku cuiec) ku thura de piny.
- kāke gēmē tiōp cīt ēmanē cobol
- kāke wērē cokē turumbil ku turumba yenē cok kuōthic
- muk alāth kōk lēu bī yīn ḡel ba ciēk lō luak nē piu yic.
- many ye kōc lēk nē cār nom ci kēnadē ke week kōc kuony.
- adit thii kōk lēu bī yīu kuony nē akōlke riāk
- Liet yene wēēr ke jō ka wēēr ke aṅau (burō) bolnyin, ku liet ye puōr piny tē kōrē turumbil bē dōt.

Na kōr ba naṅ nyic nē tē bī yīn ke röt juer thīn, ke yīn yuōpē akut de Amerikan Red Kroth nē Minn-kota 701-364-1800

Läithi tō pandu ku riäk

Na köökē, ke dhöl pieth bī yinke läithi ke pandu gël ē riäkic e bake jot ēya. Bake wan bai, tē cök yīn ke thian te pieth alēu bē ke cök lōk yāntōk yōk ka thou.

Kōr tē piēth bīn läithi ke pandu tāu thin

yōötke läi abēke yīk nē akōlke riäk. Tē benēke yīk thin abē cal nē dhöl theer yenēke wël cal ku jōl ya thocol midie. Aye läi ye kōc ci duan ku cōör kuony kepēl kekā bē keek pāl yōn de Red Kroth.

Muk buņē cenē yān pieth ke muņē läi agut cī telepun nambai. Thiēc tē benē löōņ ye läi rēc waar nē yōt ke abakeenyic ka nē bēl ke mēthku.

- Thiēc kōcke ruāāi, mēēthku ka kōc kōk tō nē piiny kenē riäk ke riōk te lēu keek bī läi ku muk ne bēi ken yic.
- Bēiē läithiku yōt tē gölē riäk kēl keke bakeek lō kōör tē go kōc miōt.
- Them bē jōkku ku aburōōiku anāņ aditken keke yīth cīkeek gār kōth rinken ku thandunđuun de thōōn ku telepun.

Diēt ku ariik macke bai apieth bē keek muk nē yōt-thii cīkeek lēu bī jāāl ka bī löny wei. Miōc keek ne wël maņōōk ku jōl yakā cīt yī maņa ka athuot man ye guup naņ piu.

Muk thurai ken ku ruōkē ke cōk lithīk. Thiethē waragēek piny nē yōt ken thāār benē wērken ya löny thīn.

Kāruōōr alēu bī keek muk nē thandukenic ku yocē keek yōn cī keek lēu bī mol wei tē cī week yet pan ci week miōt thīn.

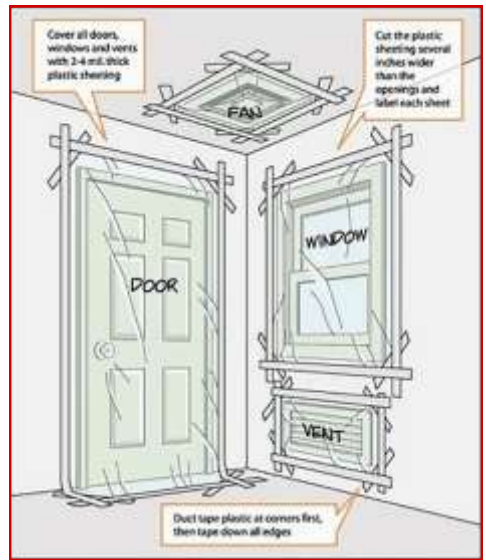
Läithii cīt yī anyōr (lok) apieth bēkeek muk nē yōt thii cīkeek lēu bīk jāāl ka lönykī wei. Muk kāken ke tēc, kā camkī keek ku piu ken.

Të de thian

Tõj de kā yeke lëk kəc tənɔŋ en awuək ci lə nē yomic e bē ran rət kōr tē bī yen guuŋ ka tē ben kum thīn.

Ye nyīnē e dhōl benē yīn ya cək tō ke yīn piel guōp yōt (acī thōŋ kenē ba lō nē yōt ke juāc yic ka thukul ka yān kōk.

Ba rət kōr tē de guuŋ e ba yōn thiin kor cīn awēēr (ka yōn nōŋ awēēr liik) ləi pandu ke ye tē bī yīn thian thīn. Ace ku ba pandu ēbēn ka mak-tapdu ēbēn ba dill thok.

Yīn lēu ba thian tēcenē awuək (wal, kām ka radiologikal) luony biyic.

Na loi yekēnē rət, ke akuma de pan tō yīn thīn abē thok tuoc nē telebīthiōn ku radio ke dhōl bī keek yīn lëk tē bī yīn rət kuonythīn wenē pandu. Cək radio ku telebīthiōn cək yōr tē dē luoi ku baai ago yī dac lëk kērec loi rət.

Nyic guuŋ bī yīn guuŋ

- Thiëkē ku rit awēēr ku thok ke yōt kedhia
- Tē cenē yīn lëk yaka nōŋ danaai cī yic rət, ke yīn thiëkē kuōm ke awēēr nyīn.
- Thiëkē maruou kedhia, agut cī adit ye yōt tuōcyic ku adit ye aliir cək liir.
- Thiëkē kāyenēke mac kony
- Lōm kākun wāār cake juir tē thiök ku muk radio.
- Lər yōt cīn awēēr tō nhial. Ku bēiē läithiiku kenē yīn.
- Lōm lathga ku macēma dhiil bī yīn ke yaar cī ŋaŋ nē pany kōu ka yōrdē lēu bē aliir bēl yōt bot.
- Piēŋē nē radio ka telebīthiōn agut tē benē yīn lëk ya kēriēc ēbēn e piath.

Miöt ku yöt ke akutnhim

Koc ke akuma de pan rëer yin thim aye thoŋ benë koc nyaai gam biyic tēnoŋ en riāŋ bō. Piēŋē nē radio ku telebithiōn tēnoŋ en kē neŋ koc cī tuōl. Tē lēkē koc ke akuma yin ba jāl, ke yin jālē nē kam cīn gāu.

Na noŋ thaŋ kor bī yin jāl, ke yin gəp kekākē yic:

- Wel ke akim – kăcikeek gäär yin, ku wel ke bēnyē thukar.
- Mandeer ku lithiik ke nyin ku wēl yenēkeek wak.
- Kăkun wäär cake kuōtic binke rōt kon-yē thaa de riāk.
- Alāth ku kăke tēc
- Mukteēr ke turumbil

Na kēn akuma de panduōn thoŋ de jōt tuoc biyic, ke yin kuany ke cōkē yic bī yin ke pandu gēl ke yin kēn guo jal:

- Thiēkē karaba ē bēn bai ku thiēkē anēbiya dīt ye piu tekē yōtic kedhia.
- Duōnē janhē thār (man ye cōl natural gath) duōnē thiik agut tē benē koc ke akuma thoŋē jōt luel.
- Na bē naŋ yomdit gōok, ke yin kum awēer nyin nē biāk thim
- Na bē naŋ abor, ke yin kor cuel noŋic liet ku loiē yin ke thieŋ bē piu gēl wei
- Muk warageek thiekic – kan de gēerē turumbil, kan de thocol thēkiōriti, cāata de yincuran, cāata de dhiēth ku cāata de thiik, warageek ke măldu, warageek ke tēbenē măldu lōk tek thim tē cīn thou ku warageek kōk yin ya.

yōt ke akutnhim aliep nē thek kōk kerīāk. Koc ye wēl caal panduōn abī tē tō ē yōt ke akutnhim bī ke liep thook luel. Nē thek juiec, ke akutnhim ke kunyē koc abī diāŋ bē koc kuony gam, kă cīt miēth, agen ē meth, ku mathānēyaa.

Yuil ku mäǟr ẽ deŋ

Na piŋ mäǟr ẽ deŋ, ke nyic yĩn thiõk arẽtic wenẽ yen, kuka lẽu bĩ yĩn yuup tẽ yuilẽ yen. Lõr yõn bẽ yĩn gẽl nẽ kam cĩn gãu, ku piẽŋẽ nẽkẽ ba looi nẽ radio yic kunẽ telebĩthiõn nyin.

Na cĩ yom dĩt gõõk thiõk, ke yĩn bẽiẽ kẽrẽc cok bei nẽ karaba yic, ku thiẽkẽ maruõu ye aliir waric. Duõnẽ telepun ka kõk ye camẽ karaba jak ka ba lui ẽkeek, ku duõnẽ lo waak.

Na tõ rokiẽ nẽ tiimic, ke yĩn thianẽ nẽ tim cek thar. Na gẽẽrẽ nẽ **riãn wẽric ka kuaŋẽ**, ke yĩn lõr agõr nom ku kõr tẽ benẽ yĩn thian nẽ kam cĩn gãu.

Na cĩ tẽ de thiãn yõk, ke yĩn lõr nẽ thuõthic, tẽ lãu ku mec kenẽ tiim, kõu ke karaba ka adit kõk Capẽ, ku tãuẽ yĩ ciin nẽ yĩ nhiol ku yĩ nom nẽ kem ke nhiol. **Duõnẽ tẽc piny!**

Tẽcenẽ yom thõk, ke yĩn duõnẽ lo tẽcenẽ yom yõt riõk. piẽŋẽ nẽ radio ka telebĩthiõn

Na nõŋ ran cĩ mäǟr ẽ deŋ, ke yen acenẽ many de karaba de deŋ wẽn cĩ yen mäǟr ber dhiac nẽ ye guõp, aka lẽu kuõny ke cĩn adier. Yuõpẽ 911 ku them ba kuõny.

Ba tẽ bĩn randẽ kuõny thĩn nyic, ekẽ pieth aretic, them ba piõc ẽmanẽ. Pẽth aid aye piõc nẽ:

Redcross.org/local/nd ka yuõpẽ keek nẽ telepun 800-252-6746

Fmambulance.com/cpr ka yuõpẽ keek nẽ telepun 701-364-1750

Na piŋ mäǟr ẽ deŋ, ke nyic yĩn thiõk arẽtic wenẽ yen, kuka lẽu bĩ yĩn yuup tẽ yuilẽ yen. Kõr tẽ bĩn thian nẽ kam cĩn gãu.

Yom-athiëthië

Lac të tÿnj bîk koc ke pandu ke nhîm mãät thîn të bî ë yom-athiëthië në bailoŋduôn. yÿöt tÿ në yÿöt thar pîny keka pieth arëtic; na liu pandu, ke yin lac yÿöt cielic, yÿonë waak ka agunë yÿotic yin alãthku tÿu thîn.

Na tÿ yîn biyic, ke yîn riëŋë yÿöt ku lÿr në yÿon piny ka ba tÿc në wupurayic ka ba tÿc të thuuth.

Na tÿ në turumbilic ka në riëth-ken yeya yÿotkë, ke yîn riëŋë biyic në kam cîn gãu ku lÿr të ye yÿok ke pieth bîn thian thîn

Piëŋë në wël bëke caal në radioyic ku në telebithiënic ku jÿl yakë ba looi.

Na cîn yÿon tÿ piny, ke yÿonë waak

thiäk ke tiÿp nom etë pieth bî yîn lo thian në thaa de yom-athiëthië. Them arëtic ba lo yÿonë thian wenë radio dune pîŋë kãke aliir.

Na cî yom-athiëthië tÿk, ke yin caathë yî nyin ne abil ke karaba cî nÿi yuik piny ku duônë lo të yom riök.

Abil ke karaba cî yuik piny

Na ca bën të cî abil ke karaba yuik piny, ke yîn jãlë në kam cîn gãu ku lo yuÿpë 911 ku thiic kuony

Na tÿ në turumbilic ku cî karaba yuik në turumbil kÿu, ke yîn tiëtë agut bë koc bë yîn kuony kan bën. Na ye agutkaŋek ba jãl në turumbilic tÿcenë riël mac dÿm ka tÿ cîn naŋ yãntÿök lÿu bî wëi nyai, ke yîn:

- ✓ Yaatë wei në turumbilic, aba piny lo kãi në cÿk kedhia
- ✓ Duÿne baamë turumbil muk arëtic në tha yÿtë yin biyic.
- ✓ Të cîn lo piny riël, ke yîn thaië rÿt wei – duônë kat.

Atuöl dit arëtic

Karec ye wə yök në thek cī atuöi ke dit arëtic aye:

Tökë guöp – yekakë aye tök ye bën të cī atuöi de guöp dhiat. Aye cīt yeye nyuoth ke guupkuo acī atuöi ke tiamic arëtic.

Dëñë guöp – e rət loi të cī ran luui arëtic në atuöi yic ka tēnəñ duir (të cīnic yom) lëu ë ran bë kuërë tuui arëtic abë piu ke guöp thök wei.

Riim juiëc aye kuër të thiäk kenë dël, ku riim diäk keka ye lo në biäk juiec kök ke guöp thiekic. Yekënë alëu bë ran yiën ayar-nom. Na cī docë took, keka lëu bë ran yiën bëny de athërnom.

Athërnom: Athërnom e kəc nök.

Guöpë ran cī atuöi tiam acë ba dhiämë tuui, ku tuui yenëkaye atuöi tekic në ran guöpë. Na cī tuui kōöc, ke atuöië guöp ajəl rət dhit arëtic ku riëk nyiith. Yekenë alëu bë ran nök kenë yen dac piok be lier.

Na ci atuöi cal ka cī bën wēnthər.....

- **Ke yīn waië rət piny.** Duönë luui arëtic
- **Them ba Rëer në atiëpic**
- **Ceñ** alath lo nyin laklak, ku yerki.
- **Dek** piu juiëc ku duönë thañ bāric ye tək ke yīn kën dek.
- **Cam** miëth kor ku duönë thañ bāric ye tək ke yīn kën cam
- **Duönë** awai cam tēcenë kēcī diktör luel.

Na cīn maruou ye yöt kōlic, ke yīn lor ba lo rëer wenë mëthku ka ruääiku, ka yān ke jāñ cīt të de akutnhom, kanitha ku thuuk.

Duönë läithiiku ye wan biyic në atuöi yic keke cīn atiëu ku piu.

Aruöt ku lierë lo kaikai

Të notë aruöt bë tuenyë piu cī kol kekën bën, ke yīn kōrë röt mathāneyai ku them arëtic bë ran ëbën pandu bë naŋ alāth pieth ke yuir cīt kot tuc yic, kāke cin, gëëŋ tuc yic, ku jol ya but cī piu ke lëu.

Në tha cī aruöt gəl, ke them arëtic ba cië lo biyic. Të dhilë yīn röt biyic, ke yīn ciëŋë në alāth juiëc piel – yekënë abë yīn cök tō ke yīn tuc awërki alanh tōŋ dīt dīl nyin. Kum yī thok ago yom ci lier arëtic cië lo në gōyōkku yic.

Them ba cēnhë turumbil puöl në tha cenë aruöt dīt arëtic, ku na ca **röt dhiel:**

- Muk kākun bīn ke röt kuony tēnōŋ en kē lo yī nuān
- Thiāŋ turumbildu në jath
- Lëkë randë të ler yīn thīn, dhöl bī yīn tēk thīn ku thaŋ bīn cop të ler yīn thīn.

Na ci turumbildu döt, ke yīn...

- Rëërë në riāndu yic. Duōnë them ba riāi wan ku ba cath në yī cök në yuir yic.
- Ruō ë alānhë cīt dëu ne ariel ë turumbil nom ago kōc bī kony dac nēm
- Dor turumbil ku cök kat në akuën ke thiër në tha yic ëbën
- Cök awëër tōŋë riāi (awëër tō ne biāk cīn yom) tō kenōŋ të thin yōör bī aliir ya lo riëi.
- Cök nur nhial cök dëp të cīn gīndhūrë turumbil dor ago yīn dac nēm.
- Ke yīn cī nyuc, jōt yī cök ku yī cin ago riem cath ku bë guöp tuōc yic.

Na naŋ puur (cokol) bīnke piu ci duör pinykë gēm wei, ke them ba röt cië yiëk arëtic. Ba luui arëtic në yuiric alëu bë tōkdit tāu në yī piōu.

Gël röt në mac

Many roor e gac ke kuc ku thiël piny në kam cîn gäu, ke nyop këriëc, tiim ku yöt. Mël juiëc aye kəc ke gəl. Them bë ciën many rooric dëu në bailoŋ duönë:

- Riëuë lōŋ cike täu ye kəc gël bë mac cuäny
- Cəl 911 ku luel të cîn non nēm ke dëu
- Piöcë mīth në rëcë mac ku të bëkeek röt kuonythīn ku them ba keberit ku kők lëu bë mac gəl ya tōu të cī mīth bë deer.

Temë non ë pandu thok ku muk në yi nom cīkēnade many roor alëu bë bēn pandu. Ləc kă bīnke yöt yīk ku tiim bake com në bai thok keke yekäye mac yaai. Yīk yōndu nom ku biäk biyic në kă cī mac keek bë lëu.

Com tiim cī mac ke lëuë nyup. Cək kam ë cök ke 30 ka 50 cək tō në kam de yöt kenë tiim ku nyaië yīth ku kër. Temë wal lëu bë mac dëp në bai thok. Dhuoŋë kër ye lə në yöt nom wei. Lëkë kəc ke akutnhom ë karaba bë kër ke tiim ye abil karaba jak kōu tem wei.

Nyaië wël cī cil në päny kōu ku temë non ë pandu thok në tha thok ëbēn. Duönë non cək cil ke thiak kenë tenki tōuë jath ku adit ke nyup. Nhuōthë tiim ke mac kōth keke mec kenë bai ka dukan, (cök ke 100), ku në thōny nom. Cək piu juiëc cək tōu biyic. Apieth ba naŋ anepbiya bäär yalthok. Wueië mathurai ke piu piny kerou në yöt lōm.

Kuonyë röt në many bai, täuë alarm ye tol ŋör në yöt yenëke nin thin thok ëbēn. Na ye kəc nin keke cī yöt ken thiëk thok, ke yīn täuë alarm yöt tëyenë nin thīn.

Them alarm në pei thok ëbēn ku war bëtērith në ruōn thok ëbēn. War alarm në ruun ke thiër yic. Muk kăke yäaië mac bai (man ye cəl yetiŋguieca në thoŋ de deŋelith).

Piöcë mīth e kuny bëkeek röt kony ë mac: Sparky.org

Jälë many de karaba

Të notë karaba kekën guo jäl...

- Na noŋ bam ye liep në karaba, ke them ba kōr kē yenē ye liep në kōc cin ku piōcē tē ye luōi yen.
- Ye tenki de turumbildu cōk noŋic janhdīt. yān ke jath aye luui në karaba bik jath guōt biyic.
- Tāuē rōt bētērīth kōk bik agen de aduany ke ya luī në tha cenē karaba jāl

Tēcenē many de karaba jāl....

- Ye mer në many de matārēya ku duōnē kandol dēp nēkē lēu en bī baai nyuōp wei.
- Telepun baai yeciēn abilkē ace lui tēcenē karaba jāl, them ba naŋ telepun baai noŋ abil man lēu bē lui në tha cī karaba jāl. Mabal pun acē luui ēya në thek kōk tēcenē karaba jāl në ariel ken yic.
- Thiēke adit ye cam në karaba man ēke luuī yinkek wēn jēlē many de karaba. Wan nur tōk ke dēp ago yī lēk në tha cenē karaba lo dhuk
- Them ba ripigireta cīē liep thok. Wel juiēc ke pan akim ye kōr ē tē liir alēu bik tō keke cī riāk në thek juiēc tē tō ripigireta ke thiēk thok.
- Duōnē many de jenēreta dor yōt ka në guŋē mēnyē turumil (gārāc) ka ba rek kenē abil ke karaba dit de baai. Tē dor yīn jenēreta, ke yīn cuōmē abil kekā bake dēēp cōk në jenēreta yic.
- Piēŋē në radio ba naŋ nyic në kē loi rōt.
- Muk radio ye cam në wujīēr bīn ya piŋ në kāke aliir cielē keek ku māār de karaba.

Riäk ye nacural gath (jath tö në aliiric) ke gəl

Yin lëu ba kärei ye röt loi tēcenē jath lo në aliiric gəl, tē col yin akutnhom ye kōc nyuōth yān cenēke adit ke jath weipiny thīn. Yuōpē keek në 811 ke yin ŋot ke yin kēn guō piny wec pandu. Ēkēnē abī yī kuōny ba baramiil ke jath ciek gut kōth.

Na ŋōr jath ke yin tö biyic, ke yin jālē ētēēn ku lōr agut cī tē cīn jath ber ŋōr ku col 911 Duōnē dhuk tēnōŋic jath agut cī tha benē kōc tö në miirī yic ye luel yake piath.

Tē ŋōrē yin jath yōt, ke yin rieŋē biyic në lantōŋtēi, wan yōt ke yōr thok ago aliir lo yōt. Duōnē nur liep, duōnē adit ye cam në karaba ka telepuun jak ye yōn cīn jath ŋōr thīnē. Yaai thījara ku duōnē manyē keberit kony. Lōr tē mec kenē baai ku yuōpē 911. Duōne dhuk baai agut cī tha benē kōc tōnē miirī yic ye luel yake piath.

Abor ku abor jac

Ēmanē yenēke thaŋ pieth bīn pandu cath ku ŋēm nadē ke lëu bī abor riök. Na cī nyic tē ciēŋē yin piny ye bor, ke yin thīēc akuma de panduōn. Tē tö yin tē ye bor, ke them ba yincuōran de abor yoc.

Tēcenē abor cal ke bē bēn, ke yin jatē kāke pandu yōn tö nhial pandu. Juir rōt ku nyic nadē ke kōc alēu bik miōt në tha cīn gāu.

Tēcenē kōc nyiēn ya abor abō, ke yin piēŋē në radio ku daaiē në telebithiōn ago piŋ në kā bī keek caal ku kē ba loi.

Tēcenē ye caal ya piu a wēēr lony nhīim, ke yin jatē kōcku në yān thōny mec kenē cīr, karaai, yōōŋ ku lil ye piu ke deŋ warthīn.

Duōnē turumbil ger në yoc kōth. Na cī turumbildu dōt në piu yic, ku piu alō keke dhit keyic, ke yin wan turumbil në lantōŋtēi ku yiethē në yān thōny. Nē thek cenēke abor caal, ke yin duōnē turumbil ger në yoc kōth ku duōnē gēr në cāār nōŋic piu. Dhēlē mēimeī ē piu yic alēu bē thou bēi

Them ba akutnhom ye kōc nyuōth tēcenē kēŋ wecpiny thīn yuōp ke yin kēn com në tiim, ba rōk wei, ka ba piny wei yalthok. Yen yuum bīnkeek yuōpē alēu bē riäk gəl pandu.

Riëŋ ye wal bëi

Në thadë, ke wël cī kōc ye yōk alëu bīk kōc yōk ka nekī kōc. Awuokdit alëu bē rōt loi tēcenē wāl luony biyic ke dit arētic. Wal alëu bīk wël wei në piny thar, në cārē gōtōr nhom ka në cēr ke turumbil nhīm ka në cirkaai yic. Alëu bī mac dēp ka bīk yic rēt arētic, ku kacikeek lëu bake ŋēm ka bake ŋōr.

Wal alëu bīk lo në yīn guōp tē:

- Wēiē yīn tē tō wal thin
- Liekē yīn kuin, piu ka wël ke akim cī keek yōkic
- Jak yīn wal, ka ba bēn tē thiōk kenē alāth ka apēc kōk cī wal ke nyuel

Na tō biyic në tha yōkē yomic, ke yīn lōr në yom thar ku kōr tē bīn thian në lantōŋtēi

Aye kōc juiec tak nadē ke wël ye kōc yōk ayekē yenēke lui në cirkaai yic. Kuka cie yen. Wal ayekeek yōk në piny ēbēn - yōnē thār, dolamē wal, yōn piny ku guŋ yenē turumbil mac thin. **Kārei juiec ye rōt loi baai e bī mīth wal ke pan akim like**. Tōu wël ke akim, wël ke tōi, wël ke wēiē piny ku wël kōk tō pandu, tāuē keek tē cī mīth ke bē ŋēm ku dēērki keek. Na cī menhdu wāl cam, ke yīn kōr konh e tō en thīn në lantōŋtēi ku larē në telepun lōm. Yuōpē akutē gēl awuok ka 911 kuany kā bīkeek lēk yin apieth.

Gēel bīn rōt gēl ne wal baai

- Duōnē wal ye liāp baai
- Kuēn kācike gār në wal kōth kekekēnē keek guo luoi.
- Duōnē ye ŋop kē yīn muk wal baai.
- Wec piny apieth në kam cīn gāu tēcenē wal wël piny, ku gēl yi nyin ku dēldu kēl keke bī wal ke nyop.
- Cuatē wal wei apieth në dhōl cenēkeek lëu bīk piny ku lāi roor yōk.

Public Health
Prevent. Promote. Protect.

Tuany lëu bē kōc jōmic

Kā lëu bē jān jōmic anōṅ bēc, kām ku jol ya wēl wei ē wal ka riēk kōk yeke bēn keke cī ran ke lëu nē jiēi. Akut de gēl ē bēc (CDC) aye yīn yōk ba rōt juir nē riēṅ lëu bē rōt ṅou.

Baiyoterorīthiōm e dhōl yenē kōc ke ater kām luōny aliric ku bīk keek kōckōk, ka lāi ka raap ṅok. Kām ayekeek luōny nē aliiric, piu yic ka nē kuinic. Mētiir alēu bīk kām luōny biyic nēkē riirē yen yic bīkeek dac nyic. Kām alēu bīk ceṅ kenē ran nē thek juiec keke cī ran dōc yiēn bēc. Kām yenēke kōc ṅok anōṅic yī kinpok, alēu bē keek wuōk tē cīn bēn tē thiōk kenē ran tuany, ku kām cīt yi anthērak acekeek ye wuōk aya.

Akuut kekāke pialē guōp nē Fargo Cass (Pargo Kath) ku nē Clay (Klay) Kounti anōṅ ajuer yenēkeek wal tēk kōc ku wumkī kōc tēnōṅ en tuany cī bēn. Tē yenē kōc tom aye cal nēke akālkē.

Juir rōt nē tuany lëu bē bēn

Kōc tō nē Cass – Clay (Kath – Klay) akenhīm kuōt ku juirkī rōt nē tē bī keek rōt kuōny thīn tēnōṅ en bēny dīt bō cī mane inpluendha ka Ebola. Ye akutē anōṅic kōc ke panē Cass (Kath) ku kōc ke panē Clay (Klay) kountī – akuut ke kāke pialē guōp, bēI ke akim, bēi ke kōc cī dhiōp, akim ke thukuul ku akim thii kōk Tēnōṅ en tuany cī bēn, ke akim thii alēu bīkeek wei benēke kōc ya wum thīn ka benēke wal ya tek thīn.

Akut de kakē pialē guōp panduōn e rōt dhil juir bē wal tēk kōc ku wum kōc nē thek nōṅ en ke tuany lō thorthor. Bēi juicē acī akut kuany bī keek rōt ya kuōny ne tha nōṅ en tuany cī bēn. Ke akutkē aye yic naṅ kōc ke akuma, kōc kekāke pialē guōp, bēI ke akim, bēi ke kōc cī dhiōp, akim ke thukuul ku akim thii kōk